

Az orfikus közép költője

“Menj, Myrson, oktasd és tanácsold a’ szegény
Nárciszt, – amottan valahol, – a’ berek megett.”

(Ungvárnémeti Tóth László)

“Igaz, hogy a Zalavölgye sok berekkel van tele.
De hiszen lám e’ se mindig csupa rossznak a jele.”

(Pálóczi Horváth Ádám)

Háttal a fénynek!

Szopora léptekkel fel a bazalt-kúpra, a termővé omlott kő talaj-grádicsain fel, fel a hegyre. A tekintet fókuszában ziháló gyíkok, őshüllők, a pillanatnyi félsz iramlása. Felhordani a testet butykossal, hátzisszákkal s írói szerelékekkel: tollal, ceruzával, notesszel felpitykézve, céltudatos Sziszüphosz-ként. A fény, a mozgató csak fáradt tűzkarikák tánca a fű- s kőlapíveken, bozsgó és lihegő féregvilág, rovarvilág a láb alatt, létért kapkodó tenyészet. Izzadság, izzadság csorog, és fény és fény árad, felülről, felfoghatatlanul, lágyan, legyintve: – menj! csak menj! árnyald hűlő helyed! – korai még az idő a beteljesülésre.

A beteljesülésre, ami – kényszerű jóslatok ellenére – igenis eljő. Mert mítoszi mintájától eltérően e szíjas, szerszám-keményességű férfi nem a romantika úzótt vadak villanásaitól kiüresedett csúcsaira tör; – megáll a hegy derekán a légnak feszülő két fehér oszlop közti árnyas padlaton, szembefordul a fényvel, a fény szemébe néz, széttekint a párába vert, víztükörrel telített ragyogáson; – itt van dolgom, mondja, itt van dolgunk nekünk, kettőnknek, fény.

Valahonnan, valahova. Mesebeli ígéret minden élet, s a költőé különösen az, hisz szétszórtott életek összességét örökíti versbe. Takáts Gyula magára hagyottan is – vagy éppen ettől – nagyformátumú költészete többféle feszültség eredőjeként nyíllal a magyar Parnasszus gyötrelmesen konstruált, de hegedűszóval kiénekelte, “nem euklédészi” geometriájába. Hagyomány és modernség, közéletiség és rezerváció, vagy épp a mágikus (megjelenítő) s a klasszikus (rendszerbe foglaló) attitűd együttese a számára adatott tér, hely elementumai és katasztréi által meghatározott, mely tér centrumában egyetlen létszó liheg, mint kiküzdött szentség: harmónia.

Mágikus költészet? Kell-e magyarázni a töltelek-szavakat s -gondolatokat szükségszerűen s nagylelkűen elhajító, rafinált fordulatokat nélkülöző, mégis vadul esemény-vadász, szimbolikus nyelv világ-virágzását, melyben a mondat nem önerős egység, csak hordozója a létült ígéknek s névszói állítmányoknak:

“EZÉRT JÖNNEK, mint Tamás, / kézzel ezt tapintani: / a fényt és hallgatni szavát... / Mert hallják és fényesek és pogányok, / mint a Bor kölykei. / És tigris helyett traktor húzza / a díszkocsit... Kecskék helyett meg / párhoz kankutyák... Pávák helyett / részeg lányaik... Csupán a vaddisznók / a régiek és a darazsak... Csupán / a cserfalomb csapója szűz... / Nyúzott birkák bunda-búze... / Foguk között mézzel gyúrt sár, / egy eltűnt nyelv vad indulatai...” (Takáts Gyula: A Heszperidák kertjén innen). Megemelkedett lélekkel csak ámulunk: mennyi tér-idő információ fér el Ernye vitéz sok-ezer mérföldön át hordozott, függőkertek pávakompozícióit s vadak vérlihegését megjelenítő nyelvében, e lesajnált, nehézkesnek titulált, mégis életteli nyelvben, mely – cizellált lovagi pompák túntével – az új-kelet nyugat-indító kovásza lehet, költői hit-terrénum. Kell-e magyarázni a nyilvánvaló látományt, mely szülőhelyét globikussá növeli, nemesíti?

Belső-Somogy. A lápos délvidék, égeres, Baláta-mocsaras tenyészet. Föld-lélektanilag érvényes az elnevezés, hatalom-technikai, ország-határozói szempontból inkább külső régiót kéne jeleznie, mindenesetre a mágikus takátsi alap, a berek átérzett fundamentuma. Míg Külső-Somogy Balatonhoz közelítő, szárnyaltan szabdalt, termő földhátáival csak szárazult előkészítője a fény-energiákat elnyelő fekete lyuk, a Nagyberék ajzott várakozás. Megérkeztünk? Nem! Mert innen, a niklai kúria árnyékából kell át-révednünk a Balaton-felvidék fensőbbesége, árnyat a fényvel felülíró nirvánájába. S persze, Zala, a tápláló folyó, s a – nyugatról! – mindezt a páratlan tagoltságot patkó alakban egybeölelő, valaha volt igazgatási egység, a határvédők törzsi dobogásával betöltekezett föld-rész. S a centrum, Takáts számára is: Fonyód, ahonnan mindezt a “tág csodát” belátni. Mert a valóban központi egység: a Tó, nézetet nyitó kiterültségével, maradék felsőbbrendűségével, belterjességével, vadkacsavadász, nimfavadász, heroikus ifjával.

Takáts Gyula – mondjuk Kaposvár és Bece-hegy között – ingázó élete hasonlít a keleti vidékek fekete-vonatainak szándéktalan határsértőiséhez: sért és tart a tér, megtartja az elomló, de mindig újra országító álmot.

Száliszövedék-erős tőzeg és acélkék bazalt, mészkő enyhítéssel, köztes, koacervátum-cseppecskékét rögzítő kő-idő; fehér és fenséges, barna és búzába omlott: betelt hang, a költészet bor-igéje. A táj maga is sugallja a verset költőjének. Hamvas Béla, ugyancsak aggályos alaposággal bogozgatta a takátsi "derű képletét", s végül a vízhez közeli hegy bora mellett voksolt: víz és hegy együttes bölcsessége indította a legmeghatottabb, szoláris szavakra. Ennyire meghatározó Mária-test lenne a hely bármely isteni termék, akár a költészet felzendülésének otthonaként? Táj és kultúra: kedély, lelki alkat összekapcsolását gyanakvással figyelő, szigorú szakmai zsűrorok szerint Hamvas Béla nem filozófus, s talán valóban nem az vagy nem csak az, bár épp a bor természetrajza kínálja fel a tények és értelmezések sokaságát s az elhű bölcsességet: a Balatonlellei s a Badacsonyi Királyleányka íz- és illat-egésze nem ugyanaz, egy lehet a fajta-név, a címszó, de más a belbecs, a beltartalom. Könnyű a bornak, mondhatnánk, nem olvas újságot, nem utazgathat fejlődése közben, helyi "tudata" van. Az ember bonyolultabb mű, alkotás. Ne érleljünk hát belőle zamatos filozófiát?

Nemes Nagy Ágnes szentséget és személyiséget felérző esszékötetében hegyi költőnek nevezi Babitsot; ihletett, helyénvaló meghatározás. Talán ugyanily érvényel nevezhetjük Takáts Gyulát a hegyderék, a még megművelhető terrén, az elérhető magasság költőjének, a szavaiban még felizzó berki lobogás kapás-kacoros mérnökének.

Az alföldi polgár azt mondja: kimegyek a tanyára; – a dunántúli, ha életének szakrális tettet akarja meghatározni, közli: kimegyek – bármily kicsiny domb is az – a hegyre. Nem fel, hanem ki! A hétköznapból az ünnepre.

A tünpanon, a talapzaton álló háromszög emelkedő rendje – benne a napsugárzás örök tekintetével, a nézés misztériumával – a hegy, a kiemeltség próféta, istenképző alakzata, természetesen a bennfoglalás, a helyfoglalás statikai tervével. Gyönyörű ösztöneinket megzabolázó rend: klasszika. Kérte valaki? Kérte valaki az udvarház szegletén szalonnát szentelő parasztként? Kérte az önerős ős-kellem, a hasznos szép indulata? Kellett! Szükséges volt időről időre lelkesítő-tanítói-(népjobbító)-grófi kényszerrel megzabolázni a túljó, túlgazdag, túlbecses magyar természetet. Fényesedjék napnyugatnak napkelet! Érthessék, befogadassák e roppant anyagi és szellemi gazdagságot kvadrátosan kimért, hitelbe tatarozott világuk épp aktuális stádiumát szenvedvén. Kellett a kompatibilis, hideg márványfémny akár az oltott-mész porózus szentségével imitálva. Kellett az ős-nyersbe kiránduló, távlatait s belső értékeit egyaránt ismerő szellem, hogy értelmezhető konstrukcióvá váljon a belső bolyongás, a magától értetődő, közvetlen élet s a nemzeti elsőbbség.

Ungvárnémeti Tóth László steril, kutatói klasszicizmus és Pálóczy-Horváth Ádám hazafias gazda-szemlélete szélső pólusai a Berzsenyiben egybe-bővült kultúra tágasságának. Berzsenyi kultúr-tere ugyanaz a megváltandó és megőrzendő tér, mint a görögség leckéjét nemzetállami hivatkozásként használó francia, germán kortársaié, s mégis más, fontosabb tettek sarkalló. Mert, ami Berzsenyiben állandó, a kert-gazdaság kultusza. A kert, mint klasszikus érték, hely, megművelt vadon: "... az igazi kert nem más, mint emberi feladat! Ebben volt és van minden kert értelme... A gazdjára váró feladatban. Ebben van az egyént és rajta keresztül a társadalmat is együtt emelő szárny... (...) Csakis így és ilyen értelemben lehet pihentető a kert. A nem készen kapott földdarab, de a teremtet. Mert ilyen kert, azaz kész, nincs is... A kert folytatásra serkentő világ." (Takáts Gyula: A kertek teremtő erejéről) Az életmű számtalan laudációja hirdeti: Takáts Gyula számára a központi bolygó Berzsenyi – lehetne, aggálytalanul, ha a szétújt alapokon mégis a teljes egészét idéző költészet műveléséhez elegendő volna ma is az élet-minta követése. De, idők múltával, "csak" a nyelv evidens, s a Berzsenyi nyelvében is ható nyelvújító képzelet. Akarja magát, magát akarja megtartani a nyelv, a lokálisból felfejlődő végső egyetemesség.

Mert ugyan "A Heszperidák kertjén innen" teng omladó, de minden szentült szépet még helyi érdeklően felragyogtató parcellánk, de már "pontosan fölírt / és mint a méz, kilóra kimért / és rögzített idő" dirigál; szükséges tehát, komolyan veendő a csakis a nyelvben, a szellem kolosszális elbeszélésében zengedező aranyidők megidézése: "RAGYOG ÉS VAKÍTÓ fehér fényben / méri perceimet ez a Kert... / Törzsek... Virágok... Fürtök... Mohák... / S mint óraingám rézlapjába / dédem nevének kezdőbetűje, / kapaszkodunk az Időbe"; szükséges a klasszikus, mechanikákba rögzült élet-keret, idő-keret testi állandósága, még akkor is, ha magát mutatja, magát méri önmagához a nyelv, s a nyelvben ápoló idő és teljesítmény: "A szerkezet rengése, az üres szél, / az édes és sós fűrés, / a jéggel testvéri tűz!... / Így nézd Kertemet... Ezt művelem, / e nyílhegyektől zizegőt! / Így nézd a bordám közt lüktetőt / és azt az álló, tüzes Korongot is..." (Takáts Gyula: A Heszperidák kertjén innen).

Parmenidész nyugalomával terhelt állandóság, Hérakleitosz mozdító lélek-tüzeinek átható lobogása, s a végső, hűdlerlini "üres szél" kétségbeesett izgatása – együtt! S az "édes és sós fűrés" – André Breton a megmondhatója, mi is az. Felülmúlhatatlan költői egyidejűség, egyterűség. S mi más tagolhatná élőben Takáts Gyula világát, mint a szív üteme, s mi más rögzíthetné szebben, mint az orfikusok szellemtől megszállt, élettől megszentésített östojásának lét-szeretethez zárt, termő képlete: a barbár hévtől megfogant fehérség, vér a fényben.